

Проблеми національної та глобальної безпеки

НЕДЕРЖАВНА СИСТЕМА БЕЗПЕКИ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

В. В. Крутов

З розпадом Радянського Союзу та переходом від планової до ринкової економіки (з 1990 року) істотно змінилися умови функціонування вітчизняної економіки. Якщо за радянської системи економічних відносин понад 90% ВВП формували підприємства з державною формою власності, то з активізацією процесів приватизації та роздержавлення в Україні ця частка знизилася до менш ніж 10%. Відповідно, якщо суб'єкти підприємництва недержавної форми власності нині мають такий величезний вплив на ВВП держави, то їх благополуччя існування й ефективна господарська діяльність має розглядатися як гарантія свободи і незалежності всієї країни, її економічної могутності, фундамент державної влади як такої. Якщо за радянських часів захист національної економіки цілком покладався на державні органи, то у сучасних умовах держава не в змозі і не повинна забезпечувати безпеку приватного сектору в повному обсязі. Цю відповідальну роль має перебрати на себе недержавний сектор безпеки, який дотепер залишається надзвичайно проблемним у своєму розвитку. Зрозуміло, що стабільне економічне функціонування держави залежить від успішності роботи суб'єктів господарювання приватної форми власності, своєчасності та обсягу оплати ними обов'язкових платежів до державного і місцевих бюджетів. У свою чергу, господарюючи суб'єкти безпосередньо залежні від рівня їх убезпеченості, що, на наш погляд, і зумовлює актуальність наукової проблеми забезпечення безпеки недержавно-

го сектору економіки країни, становлення її організаційних форм та нормативно-правової бази функціонування.

До цього часу наукова думка України комплексно не розглядала систему недержавної безпеки як складову національної безпеки держави. Науковці досліджували лише окремі сегменти недержавної складової економічної безпеки. Так, С.В.Краснокутський досліджував проблему юридичної природи недержавної правоохоронної діяльності в Україні [1], менеджмент безпеки приватних підприємств досліджували І.І.Тимошенко, О.С. Соснін, П.Я.Пригунов [2], різні аспекти економічної безпеки підприємств вивчали О.В. Ареф'єва, Т.Б. Кузенко [3] та ін. Грунтовніше вказані проблеми досліджували російські вчені А.Г.Шаваєв, І. Н. Морозов, Ю. П. Нікольська, Т. Г. Матвеев, М. С. Мачнев [4] та ін.

Отже, проблема функціонування недержавної системи безпеки як складової національної безпеки вивчена недостатньо. Нормативно-правові акти, що прямо чи опосередковано регламентують діяльність недержавної складової безпеки, потребують подальшого удосконалення, як потребує розвитку її архітектура відповідно до сучасних викликів і загроз.

Крутов Василь Васильович — доктор юридичних наук, професор

Закон України «Про основи національної безпеки України» визначає, що пріоритетом національних інтересів України є створення соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення. У свою чергу, ст. 4 Закону відносить громадян України та їх об'єднання до суб'єктів національної безпеки, уповноважуючи привертати увагу суспільних і державних інститутів до небезпечних явищ і процесів у різних сферах життєдіяльності країни, у законний спосіб і законними засобами захищати власні інтереси, а також власну безпеку (ст. 9) [5].

На суб'єкти забезпечення національної безпеки Законом покладено:

розробку і періодичне уточнення Стратегії національної безпеки України і Воєнної доктрини України, доктрин, концепцій, стратегій і програм у сфері національної безпеки, планування і вжиття конкретних заходів щодо протидії і нейтралізації загроз національним інтересам України;

розробку нормативно-правової бази, необхідної для ефективного функціонування системи національної безпеки;

удосконалення її організаційної структури;

комплексне кадрове, фінансове, матеріальне, технічне, інформаційне та інше забезпечення життєдіяльності складових (структурних елементів) системи;

підготовку сил та засобів суб'єктів системи до їх застосування згідно з призначенням;

постійний моніторинг впливу на національну безпеку процесів у політичній, соціальній, економічній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній, воєнній та інших сферах, релігійному середовищі, міжетнічних відносинах;

прогнозування змін та потенційних загроз національній безпеці;

розробку науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо прийняття управлінських рішень з метою захисту національних інтересів України тощо [5].

За умови повноцінної участі громадян та їх об'єднань у захисті національної безпеки, а також ефективного вирішення покладених на них завдань, їх роль, місце і сам механізм реалізації громадянами своїх повноважень недостатньо розкрито в законодавстві України. Закон України «Про основи національної без-

пеки України» надає громадянам право реалізовувати повноваження як суб'єкта забезпечення національної безпеки лише через участь у виборах, референдумах, а також через органи державної влади та органи місцевого самоврядування [5].

За вищезгаданих умов, коли переваги приватної власності над державною очевидні, її захист аж ніяк не може відбуватися виключно шляхом участі у виборах та через органи державної влади. Задля її ефективного розвитку недержавний сектор безпеки має самоорганізуватися у потужний громадський рух, який через створені ним механізми впливу вирішував би найскладніші питання захисту суб'єктів господарювання в Україні.

На жаль, за роки незалежності так і не вдалося створити ефективної високоорганізованої системи безпеки бізнесу, яка відповідала б міжнародним стандартам та задовольняла потреби кожного суб'єкта підприємницької діяльності. Фінансові витрати підприємств та компаній на охорону, юридичні послуги, різні судові справи не тільки не зменшуються, а навпаки — зростають. Загалом на це певні суб'єкти господарської діяльності витрачають до 10% прибутку, а дехто — більше.

Нині в Україні рівень забезпечення безпеки бізнесу є недостатнім насамперед через відсутність саме комплексної системи гарантування такої безпеки. На сьогодні також не сформовано позицію керівника розглядати безпеку як фундамент розвитку свого підприємства. Відомо, що у країнах розвинутої демократії на безпеку бізнесу витрачається від 9 до 12% прибутків підприємства, а в сучасній Україні — не більше 1%.

Аналіз ситуації в Україні в контексті наявних умов для суб'єктів господарювання дає можливість визначити основні проблеми недержавного сектору, що негативно впливають на рівень захищеності національної безпеки й автоматично мали б підпадати під дію Закону України «Про основи національної безпеки України»:

1) існування механізмів юридично обґрунтованого, але фактично незаконного перехоплення бізнесу або його ліквідації (рейдерство);

2) ризики, пов'язані з діяльністю кримінальних груп, та шахрайство в господарській діяльності;

3) дуже високий ступінь залежності безпеки підприємництва від рішень органів державної влади та окремих посадових осіб;

4) значна корумпованість органів державної влади;

5) відсутність інформаційних та аналітичних ресурсів для забезпечення безпеки проведення ефективної господарської діяльності;

6) законодавча неврегульованість сфери забезпечення безпеки підприємництва;

7) порушення таємниці комерційної інформації, незаконне зняття внутрішньої інформації технічним шляхом.

Для адекватної відповіді такому переліку загроз в одному з сегментів національної безпеки необхідна науково обґрунтована, юридично визначена, політично визнана недержавна система безпеки, яка відповідала б найвищим вимогам вітчизняного бізнесу та міжнародним стандартам.

Недержавна система безпеки як громадський організм має стати потужним механізмом захисту інтересів суб'єктів господарювання та економічної безпеки України загалом. Тобто фактично вперше в науці порушується питання створення організаційно-правових основ функціонування і розвитку недержавної складової захисту національної безпеки України в економічній сфері, що слугуватиме фундаментом для розбудови потужних інституцій захисту прав підприємців, інвесторів, споживачів і дасть можливість підвищити рівень конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості українського бізнесу.

Зазначений теоретико-методологічний підхід має розв'язати також ще одну нагальну наукову і практичну проблему — організації системи дієвої співпраці органів виконавчої влади з інститутами громадянського суспільства в умовах реалізації Україною політики інтеграції до європейських та світових інституцій, демонстрації владою демократичних процесів у країні. Таким чином, основними завданнями майбутньої моделі взаємодії держави і суспільства в напрямі захисту вітчизняного підприємництва як окремого сегмента національної безпеки держави є:

створення реальних механізмів взаємодії виконавчої влади з громадськими організаціями, які, відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України», є суб'єктом забезпечення такої безпеки;

створення нового для української науки і практики прецеденту участі державної влади в регулюванні сфери недержавної безпеки;

організація системи комплексного захисту основних бюджетотворюючих підприємств;

забезпечення системного, а не фрагментарного підходу до забезпечення безпеки кожного підприємства у різних сферах (інформаційній, технічній, фізичній тощо);

створення системи професійної підготовки фахівців до діяльності в недержавному секторі безпеки та ін.

Для організації надійного забезпечення недержавної системи безпеки як складової національної безпеки має бути вибудована суспільна система взаємопов'язаних громадських організацій, служб безпеки суб'єктів господарювання, детективних агентств та інших інституцій, які мали б відповідні організаційні механізми взаємодії з органами державної влади і між собою. Самоорганізація такої системи має відбуватися у формі громадського руху.

Для подальшого ефективного функціонування такої системи мають бути внесені відповідні зміни до законодавства: розширено роль та можливості громадян і громадських організацій під час захисту національної безпеки, врегульовано питання законного функціонування охоронного бізнесу, сфери діяльності технічних засобів безпеки, інформаційно-аналітичних структур та детективних агентств тощо. Для цього насамперед необхідно внести зміни до Закону України «Про основи національної безпеки України», розробити та прийняти закони «Про охоронну діяльність», «Про комерційну таємницю», «Про детективну діяльність», «Про службу безпеки суб'єктів господарювання та інших юридичних осіб», «Про зброю». Потребує також змін Стратегія національної безпеки України, актуальною є розробка загальнонаціональної програми забезпечення безпеки підприємництва в Україні, необхідно доопрацювати, з огляду на міжнародний досвід, ліцензійні умови чинного законодавства та ін. Тільки комплексний підхід у масштабах всієї держави може гарантувати створення надійної й ефективної системи захисту українського підприємництва та бізнесу, що, в свою чергу, убезпечить національні інтереси України від ряду реальних і потенційних внутрішніх та зовнішніх загроз.

Джерела

1. *Краснокутський С. В.* Юридична природа недержавної правоохоронної діяльності в Україні (теоретико-правовий аспект): дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 / Національний ун-т внутрішніх справ. — Х., 2004.

2. *Соснин А. С., Прыгунов П. Я.* Менеджмент безопасности предпринимательства: Учеб. пособие / Европейский ун-т. — К.: Издательство Европейского ун-та, 2002. — 357 с.
3. *Ареф'єва О. В., Кузенко Т. Б.* Планування економічної безпеки підприємств / Європейський ун-т. — К.: Видавництво Європейського ун-ту, 2004. — 169 с.
4. *Шаваев А. Г.* Борьба с преступными и иными противоправными посягательствами на безопасность негосударственных субъектов экономики: криминологические, уголовно-правовые и организационные проблемы. Автореферат дис. доктора юридических наук: 12.00.08 / Моск. юрид. Акад. — М., 1997;
5. *Морозов И. Н.* Теоретические проблемы экономической безопасности негосударственных субъектов экономики России: институциональный аспект. Диссертация кандидата экономических наук: 08.00.01. — Нижний Новгород, 2002; *Никольская Ю. П.* Особенности функционирования негосударственных субъектов обеспечения экономической безопасности России. Диссертация кандидата экономических наук: 08.00.05. — Москва, 2005.
6. *Закон України «Про основи національної безпеки України»* // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 39. — Ст. 351.